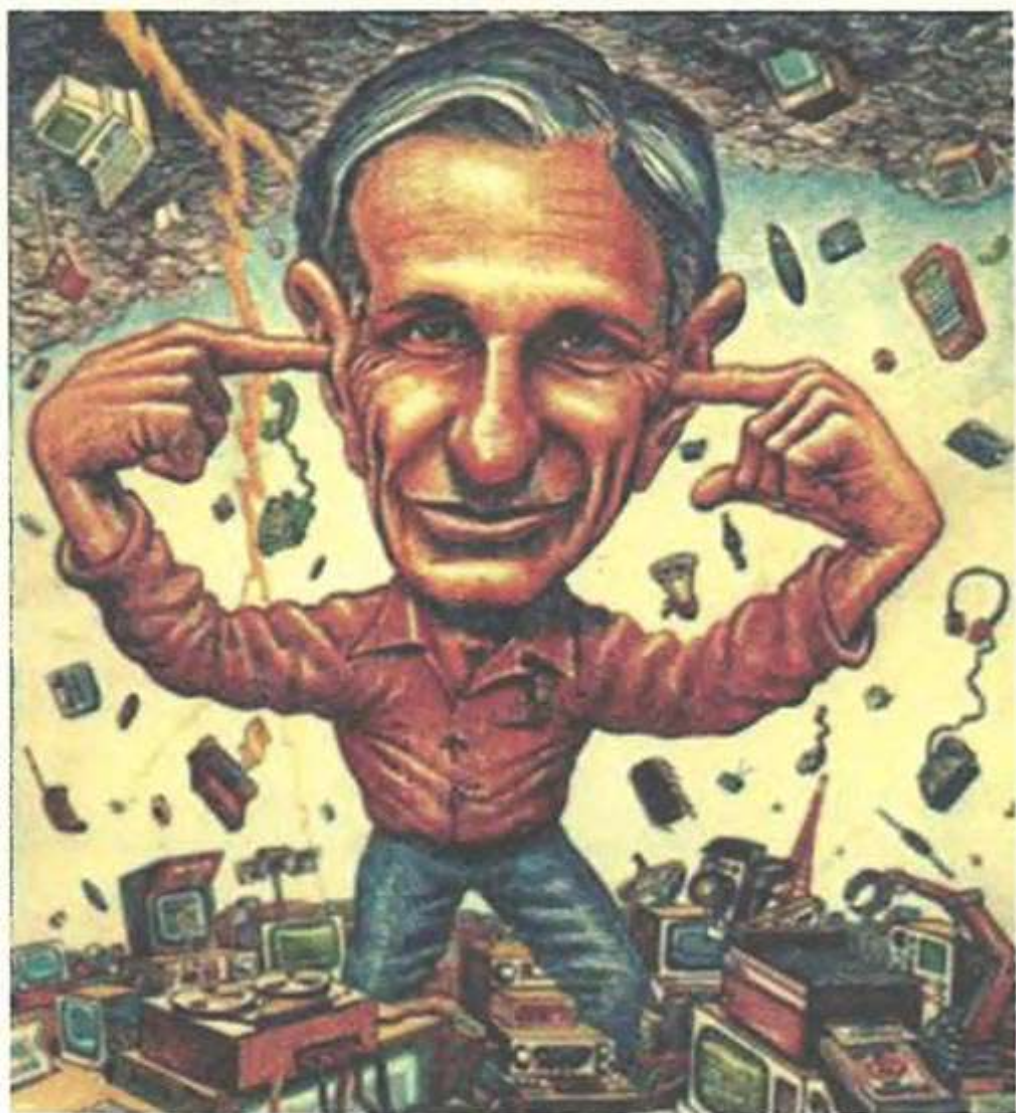

IVAN ILLICH

OKULSUZ TOPLUM

ROMAN **oda** YAYINLARI

ISBN 975 - 385 - 350 - 5

Dizgi ve düzenleme: Şükran Coşkun

Baskı: Umut Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

1. Basım Ekim 2006

ODA YAYINLARI TURİZM SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Tünel, Kumbaracı Yokuşu 61 Beyoğlu - İSTANBUL
Tel.: (0212) 252 07 63 - 252 87 53 Fax: (0212) 249 79 62
www.odayayinlari.com.tr

IVAN ILLICH

Türkçesi:
CELÂL ÖNER

OKULSUZ TOPLUM

ÖNSÖZ

Yeşil düşüncenin önde gelen esin kaynaklarından biri olan Ivan Illich, 1926 yılında Viyana'da doğdu. Babası Ivan Peter bir inşaat mühendisiydi. Bu nedenle, Ivan Illich rahat bir yaşam sürdü ve bütün Avrupa'yı dolaştı. I. Illich 1936'dan 1941'e dek Viyana'da Piaristengymnasium'da okudu fakat Nazilerin 1941'deki işgalinin ardından, babası Katolik olmasına karşın, annesinin soyağacında Yahudilik olması nedeniyle, Avusturya'dan sürüldüler. Roma Gregoryen Üniversitesi'nde doğa bilimleri, tarih, felsefe ve teoloji okuyan I. Illich, 1951'de Salzburg Üniversitesi'nde "tarihsel bilginin doğası üzerine bir araştırma" başlıklı teziyle tarih doktorasını verip, New York, Washington Heights'de 1956'ya kadar rahip olarak çalıştı. Topluluğunun çoğunu İrlandalı ve Porto Ricolularun oluşturduğu Illich'in araştırma ve incelemeleri "çağdaş toplum" üzerinedir.

Çağdaş toplum "daha fazla kurumsallaşma ve uzmanlaşma üreterek bireyleri kendi kararlarını verme ve kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olma hakkından yoksun bırakıyor" diyen bir düşünür, tarihçi ve teolog olan I. Illich, politik hiçbir etiketle tanımlanmamıştır. Ancak ona köktenci bir düşünür denebilir. Fikirleri, toplumu ve değerleri çözümlenme biçimi şaşırtıcı, kışkırtıcı, dolaysız ve çığır açıcudur. Yazarın Türkçe'ye çevrilen kimi yapıtları şunlardır:

Şentikli Toplum, Tıbbın Öcü, Gender, H2O, Geçmişin Aynasında.

GİRİŞ

Kamu eğitimiyle ilgilenmemi sağlayan Everett Reimer oldu. Pek çok kişiyi etkileyip günden güne yaygınlaşan zorunlu eğitimin ne anlama geldiğini, onunla, 1958'de Puerto Rico'da karşılaşınca da değin sorgulama gereği duymamıştım. Sayın Reimer ve ben, pek çok kimsenin öğrenim hakkının okula devam zorunluluğuyla sınırlandığını ayımsadık.

Bu kitabın içeriği CIDOC'da(*) ortaya konulan ve 70'li yıllarda tartışıp üzerinde anlaştığımız taslağın sonuçlarından biridir. Kitaptaki son kısım, Erich Fromm'la, Bachofen'in *Mutterrecht* adlı yapıtına ilişkin bir konuşmamız çevresinde gelişen düşüncelerimdir.

Reimer'la 1967 yılından başlayarak, Meksika Cuernavaca'da Kültürlerarası Dokümantasyon Merkezi'nde düzenli aralıklarla buluştuk. Merkezin yöneticisi Valentine Borremans da çalışmalarımıza katılıyor ve Latin Amerika ve Afrika'nın gerçeklerine ilişkin fikirlerimi üsteleyerek, yeniden düşünmemi istiyordu.

Bu kitap, bir yanıyla da, Bayan Borremans'ın salt toplumsal kurumların değil, hayat felsefesinin de «okuldan arındırılması» gerektiğine ilişkin düşüncesini gösteriyor.

Uluslararası eğitim okulsuzlaştırma aracılığıyla başarılmaz; eğitim meselesine günümüz okul tipine uygun, almasıyla yapıyla kurumlarla girişilirse, başarı kazanır.

(*) Kültürlerarası Dokümantasyon Merkezi.

Evrensel eğitim için vaat edilen sonuçlara ne öğretmenlerin öğrencilere getirecekleri yeni yaklaşım, ne okul sınıflarının hızla yaygınlaşması ne de eğitim bilimsel sorumluluğu öğrencilerin bütün yaşam alanlarını kapsayacak biçimde genişletme girişimleriyle ulaşılabilir. Eğitimde yeni olanaklar için harcanan çaba, kurumsal olana karşıtlığı temel alan araştırmalara yönelmek zorundadır; böyle bir kimliği olmayan yapılar, yaşamın her anında öğrenme, bölüşme ve değerine sağır kalmama gibi, kişinin şansına yardım eden yapılarıdır.

Eğitim araştırmalarını bu doğrultuda ilerleten ve hazırdaki hizmet sektörlerine seçenek arayanların gereksindikleri kavram ve açılımlara yardımcı olmayı umuyoruz.

1970 yılı ilkbaharı ve yazı boyunca, çarşamba günleri bu kitabın kimi bölümlerini Cuernavaca'daki CIDOC programlarının katılımcılarıyla paylaştım. Katılımcılar kimi önerilerle birlikte, eleştirilerini de iletiler. Joseph Fitzpatrick, John Holt, Angel Quintero, Layman Allen, Fred Goodman, Gerhard Ladner, Didier Piveteau, Joel Spring, Augusto Salazar Bondy ve Dennis Sullivan ile birlikte, özellikle Paulo Freire, Peter Berger ve Jose Maria Bulnes'in fikirleri de bu kitapta yer alıyor. Eleştirilerini ifade edenler arasında Paul Goddman'ın düşüncelerimi değiştirmemde köktenci etkileri var. 1., 3., 6. bölümlerde ise, Robert Silvers'in değerli katkıları oldu.

Reimer ile ben ortak araştırmalarımızın sonucunu ayrı ayrı yayınlama kararı aldık. Reimer bolca dokümanlar beslediği eserini 1971 yılında Doubleday-Company ve Penguin Eğitim dizisinde *School is Dead* (Okul Öldü) başlığıyla yayınladı. Reimer ile görüşmelerim sırasında tanıştığım ve Reimer'in sekreteri olan Dennis Sullivan, ABD'deki kamu okullarına ilişkin tartışmalar hakkındaki görüşlerinin bulunduğu bir kitabı yayıma hazırlıyor. Söz konusu çalışmanın

Cuernvaca'da kurulu CIDOC'daki «Almaşık Eğitim» başlıklı seminerlere «eleştirel bir yaklaşımın katkısı»nı getirmesini umuyorum.

Toplumun okuldan arındırılması önsavına içtenlikle inanıp desteklerken, beliriveren kimi çetrefil sorunları tartışmak, geliştirilmeyi hak eden kurumları ayırmamıza yardımcı olabilecek ölçütleri araştırmak ve egemenliği hizmet sektöründe olan bir ekonomiye karşıt olan «Boş Zaman Çağı»nın ilerlemesini ivmelendirecek bu kişisel ereklerimi ışığa çıkarmak istiyorum, çünkü bunlar okullulaştırılma'ın süregittiği toplumsal katmanlarda öğrenme eylemine yardım eder.

1970, Kasım

OKULU BİR DEVLET KURUMU OLMAKTAN NEDEN ÇIKARMALIYIZ?

Pek çok öğrenci, özellikle de yoksul öğrenciler, okulun kendilerine kattığı şeyin ne olduğunu sezinliyor. Bu yoksul öğrenciler, buldukları zamansal dönemi ve gerçek yaşama değgin olanı birbirine karıştırmalarına neden olacak bir eğitim alıyorlar. Bu durum ilk kez belirsizleştğinde ise, devreye giren mantık şu oluyor: İyi sonuç almanın tek yolu, onları bu sürece daha fazla katmak. Öğrencilerin «okullu» halle getirilmesinin nedeni öğrenim, ilerlemeci bir gelişmeyle eğitim, bitirme belgesi ve yeterlilik, ortaya akıcılıkla yeni bir şey koyma arasındaki karışıklık yaratma isteğidir. Öğrencinin düşlem gücü, değer yerine hizmetin geçerli kılınmasıyla «okullu» olur. Sağlıklı yaşam için tıbbî sağaltım, toplumsal hayatta gelişme kaydetmek için sosyal çalışma, huzurun sağlanması için polis örgütü, ulusal güvenlik için askeriye, üretkenliğin artırılması için iş rekabeti gerektiği doğrultusundaki çıkarsamaların sebep-sonuç bağıntıları yanlış öğretiliyor. Sağaltım, eğitim, konum, bağımsızlık ve yaratıcı emek söz konusu hizmetleri verdiğini savlayan kurumların edimlerine uygun tanımlar alıyor. Böylesi hizmetlerin ilerlemesi sağaltımevlerinin, okulların ve aynı sorunu olan diğer kurumların, bütçelerine ayrılacak kaynakların artırılmasına bağlı bir işleyişleri vardır.

Elinizdeki kitapta bulunan makalelerde, kurumsallaşan

değerlerin toplumsal karşıtlıklara ve ruhsal yıkıma neden olduğunu göstereceğim. Değindiğim unsurlar, küresel yozlaşma ve modern dönemlere özgü mutsuzluk dönemlerindeki üç boyutlu yapıyı oluşturuyor. Maddî niteliği bulunmayan gereksinimler metalaştığında; sağlık, eğitim, bireysel devinim becerisi, zenginleşme ya da ruhsal sağaltımın sözünün edildiği hizmetler veya «uygulamalar»ın sonuçları biçiminde tanımlandığında, küresel yozlaşmanın nasıl hızlandığını ortaya koyacağım, çünkü gelecekle ilgili şu anda yapılan araştırmaların çoğunun, bu değerlerin iyiden iyiye kurumsallaşmalarına destek olmaları ve bunun tam tersinin gerçekleşmesini sağlayacak koşulları ortaya koymamız gerektiği inancındayım. Araştırmalarımızı, kişisel, yaratıcı ve bağımsız ilişkilere ve aslında teknokratlarca denetlenemeyecek değerlerin ortaya çıkmasını sağlayacak kurumları var edecek bir teknoloji kullanımına yönlendirmek ve günümüzün gelecekçilik eğilimlerini belirleyecek bir doğrultuya yönlendirmek zorundayız.

Örnek olarak okulu seçtim, çünkü bireyin doğasını, dünyaya bakışını, ve dili biçimlendiren çağcıl kurumların sorunlarının neler olduğunu belirtmek istiyorum. Tüzel devletin bürokratik diğer kurumlarını somutlayan tüketici-aile, siyasi parti, ordu, kilise ve medyaya yalnızca dolaylı biçimde değineceğim. Okulun gizli öğretim izlencesine ilişkin çözümlerim yardımıyla aile hayatı, politika, güvenlik, inanç sistemi ve iletişimin toplumun okuldan arındırılmasından yarar sağlaması bir yana, kamu eğitiminin de söz konusu oluşumdan kârlı çıkacağını göstereceğim.

Çözümlerimin ilk adımını okuldan arındırılmış bir toplumun ne demek olduğunu açıklamak oluşturuyor. Bu bentlerde, gelecek bölümlerde işleyeceğim bu yöntemle ilgili beş özel yapının yardımıyla yazacaklarım daha rahat anlaşılacaktır.

Yalnızca eğitim değil, sosyal gerçekliğin kendisi de okullulaştırılmıştır. Bu durumun gideri, aynı sömürgece yaşayan varsıl ya da yoksul için yaklaşık olarak aynıdır. ABD'deki kentlerden yirmisinde, varoşlarda ve varsılların yaşadığı yörelerde öğrenci başına yıllık harcama birbirine yakın tutarlardadır ve bu tutar genellikle yoksulların zararınadır. Yoksullar ve varsıllar, eşbiçimde, hayatlarını yönlendirip, dünya görüşlerini oluşturan ve kendileri için yasalı ve yasa dışını tanımlayan okullara, sağaltımevlerine bağımlıdırlar. Her iki katmanın bireyleri de kendilerini sağaltmayı sorumsuzluk, eğitmeyi olanaksız bulmakla ve yetke tarafından yasal yaptırım korkutması bulunmadıkça herhangi bir örgütlenmeyi saldırgan ya da yıkıcı buluyor. Söz konusu iki grup için kurumsal uygulamaya duyulan güven, ondan bağımsız bir biçimde eylemde bulunmayı kuşkululu kılıyor. Bireyin kendine ve topluma duyduğu resmî dayanakları olan güvenin gelişmişliği, Brezilya'nın kuzeydoğusunda yerleşmiş halka oranla Westchester'da daha örneklik bir özellik gösteriyor. Her yerde yalnızca okulu değil, bütün halinde toplumu da okuldan arındırmak gerekiyor.

Toplumun düşlem gücünde neyin değerli ya da uygulanabilir olduğuna karar veren refah toplumlarının yazçizcileri uzmanlaşmış, siyasî ve ekonomik tekeller olma savındadırlar. Çağdaş yoksulluğun köklerinde, adı geçen bu tekeller vardır. Karşılığı kurumsal olan sıradan her gereksinim, yeni yoksullar yetiştirip, yoksulluğa yeni bir tanım buluyor. Meksika'da bundan on yıl önce, kişinin kendi evinde doğup ölmesi, ya da bir arkadaşının yanına gömülmek istemesi alışıldık bir davranıştı. Kilise, kişinin yalnızca ruhsal gereksinimlerini sağlardı. Günümüzdeyse hayatın evde başlayıp bitimlenmesi yoksulluğun ya da özel bir ayrıcalığın kanıtıdır. Hayatın sona ermesi doktorların, cenaze teşrifatçılarının kurumsal yönetimi altındadır.

Temel gereksinimler toplumca bilimsel yöntemlerle üretilmiş meta adına isteklere dönüştürüldüğü için, yoksulluk artık teknokratların gönüllerince ad verecekleri düzeylere göre belirleniyor. Bir sözcük olarak yoksulluk böylece kimi yönlerden, reklamı yapılan malın istenen satış düzeyine yükselmemesi durumunda kullanılıyor. Meksika'da üç yıllık eğitim almayanlar yoksul sınıfına yerleştirilirken, New-York'ta bu süre on iki yıla çıkmakta ve yoksullar sınıfına dahil olmaktadır.

Toplumun en korunması gereken sınıfını sürekli yoksullar oluşturmuşlardır. Kurumsal korunmaya karşı güçlenen güven; yoksullara yardım edilmesinin önüne geçen, onlara ruhsal yetmezlik, kendi hayatlarını sürdürememek gibi akla ters suçlamalar yönelmesine neden oluyor. Andlar'ın doruklarında yaşayan köylüler, arazi sahipleri ve alsatçılarca sömürülüyor. Lima'ya yerleşmelerinin ardından, siyasetin patronlarına bağımlılanmış, eğitim almadıkları için de yetersiz damgasını yemişlerdir. Çağdaş yoksulluk, bireyde yer tutan gizilgücün kaybıyla birlikte, koşulları değiştirmeye yetecek gücün azlığıyla belirlenmiştir. Yoksulluğun çağdaşlaşması bütün dünyayı ilgilendirmesi gereken bir olgudur ve nedeni de modern az gelişmişliğin kökenlerindedir. Bu durum kuşkusuz, yoksul ya da varsıl ülkelerde farklı biçimler alıyor.

Özellikle ABD kentlerindeki çağdaş yoksulluk en ağır biçimiyle göze çarpıyor. Yoksulluğun bu düzeye çıktığı başka bir dünya ülkesinde bunca yüksek bir gider olmamış; yoksulluğun kökünün kazınması için harcanan paralar dünyanın başka hiçbir yerinde bunca bağımlılık, öfke, hayal kırıklığı ve daha fazla talep yaratmamıştır ve dünyanın başka hiçbir yerinde, yoksulluğun sadece para harcanarak gerçekleştirilen bir uygulamada esas alınması ve kurumsal devrimlere gereksinim duyulması bunca açıkça belirmemiştir.

Günümüz ABD kentlerinde yaşayan siyahlar ve göçmen-

ler, iki kuşak önce hiç akla gelmeyecek ve Üçüncü Dünyalıların çoğunluğunca garipsenecek uğraşman bir onay koparmaya can atıyorlar. Sözgelimi, on yedisine varıncaya kadar okulu asan çocuklarının yine okula alınması için, işini savsaklayan bir belge memurunun veya sağaltımevindeki günlüğü, dünya yüzündeki pek çok insanın üç aylık geliri olan altmış dolarlık bir yatağın kendilerine ayrılması için bir doktordan medet ummaktalar; ne var ki, bu tutum, yoksulları böylesi davranışlara iyice alıştırmakta; işlerini, kendi deneyimleri ve mensubu oldukları toplumdaki olanaklar çerçevesinde düzenlemelerini uygulanamazlaştırıyor.

ABD kentlerindeki yoksulların konumu, dünyamızdaki bütün yoksulları korkutan koşullarla benzeşiyor. Değinilen kurumların uğraşman hiyerarşisi, hizmet sunum biçimlerinin ahlaklı olduğuna halkı inandırmalarının ardından, ülkedeki yoksullar, parayla dönen refah kurumlarının içkinleştirdiği yıkıcılığı değiştiremeyeceklerini bulguladılar. Amerika Birleşik Devletleri'nin varoş yoksulları, kendi deneyimlerinden yola çıkıp, okuldan arındırılmış bir toplumun yapılandırılmasının yanlışlarını açıklayabilirler.

Anayasa Mahkemesi'nde yargıç olan William O. Douglas, «Bir kurumu oluşturmanın tek yolu onu akçalandırmaktır» der. Bunun tersi de doğrudur. Sağlık, eğitim ve refahı tehdit eden bu kurumlardan ekonomik yardımı çekerek, neden oldukları yoksullaşmanın önüne geçilebilir.

Değinilen durumu örneklersek, 1965-1968 yılları arasında, sayıları altı milyonu bulan çocukları yaşadıkları koşulların etkilerinden kurtarmak amacıyla ABD okullarına üç milyar dolar harcanmıştır. Bu uygulama, eğitim alanında bugüne değin uygulanan en yüksek maliyetli programdır, ancak olumsuz koşullarda yaşayan çocukların öğrenimlerinde bir gelişme görülmemiştir. Anılan çocuklar, orta gelir grubunda yer alan arkadaşlarıyla karşılaştırıldığında, düzeylerinin bu